परलोकगामी व्यवहारिको जीव उच्यते ।"बालाग्रशत भागस्य शतधा कल्पितस्य च । भागो जीवः स विज्ञेयः स चानन्त्याय कल्पते" श्रुतिः । "बालाग्रशतशोभागः कल्पितस्तु सहस्रधा । तस्यापि शतशोभागो जीवः सूक्ष्म उदाहृतः" शङ्खः । "जीवो नाम देहादिव्यतिरिक्तस्तत्साक्षी त्वम्पदार्थो योऽयं विज्ञानमयः योऽयं संसरति योऽयं संसारी नतु देहादिर्जीवः तस्य दृश्यस्य द्रष्टृत्वानुपपत्तेः । "अस्ति देवि ! परं ब्रह्मस्वरूपी निष्कलः शिवः । सर्वज्ञः सर्वकर्त्ता च सर्वेशो निर्मलोऽव्ययः । स्वयं ज्योतिरनाद्यन्तो निर्विकारः परात्परः । निर्गुणः सच्चिदानन्दस्तदंशा जीवसंज्ञकाः । अनाद्यविद्योपहिता यथाग्नौ विस्फुलिङ्गकाः । देवाद्युपाधिसम्भिन्नास्ते कर्मभिरनादिभिः । सुखदुःखप्रदैः पुण्यपापरूपैर्नियन्त्रिताः । तत्तज्जातियुतं देहमायुर्भोगञ्च कर्मजम् । प्रतिजन्म प्रपद्यन्ते तेषामप्यपरं पुनः । सूक्ष्मं लिङ्गशरीरं तदामोक्षादक्षयं प्रिये ।"कुलार्ण० । १७विष्णौ, "जीवो विनयिता साक्षी मुकुन्दोऽमितविक्रमः" विष्णु० सह० । तत्र बृहस्पतौ

"जीवः सप्तनवद्विपञ्चमगतः" "जीवार्किभानुज्येज्यानां क्षेत्राणि स्युरजादयः" ज्योति० ।८पुष्यनक्षत्रे च । तस्य जीवाधिष्ठातृकत्वात् तथात्वम् अश्लेषाशब्दे ४९८ पृ० दृश्यम् । घटसंवृत आकाशे नीयमाने यथा घटे । घटो नीयेत नाकाशं तद्वत् जीवो नभोपमः"। आर्हतमतसिद्धजीवभेदाश्च अर्हच्छब्दे ३८४ पृ० दृश्याः । स च जीवो विभुरिति साङ्ख्यनैयायिकवैशेषिकपातञ्जलवेदान्तिनः । अणुपरिमाण इति रामानुजादयः । मध्यमपरिमाणः इति माध्यमिका । आत्मन्शब्दे ६७२पृ०दृश्यम् "हन्ताहमिमास्तिस्रो देवता अनेन जीवेनात्मनानुप्रविश्य नामरूपे व्याकरवाणि" छा० उ० । "भावनाख्यस्तु संस्कारो जीववृत्ती त्विमौ गुणौ" भाषा० जीव–क १९जीवनयुक्ते त्रि०।"कर्षन्तो लाङ्गलैः पुंसो घ्नन्ति भूमिशयान् बहून् । जीवानन्यांश्च सुबहूंस्तत्र किं प्रतिभाति ते । धान्यबीजानि यान्याहुर्व्रीह्यादीनि द्विजोत्तम ! । सर्व्वाण्येतानि जीवानि तत्र किं प्रतिभाति ते । अध्याक्रम्य पशूंश्चापि घ्नन्ति वै भक्षयन्ति च । वृक्षांस्तथौषधीश्चापि छिन्दन्ति पुरुषा द्विज ! । जीवाहि बहवो ब्रह्मन् ! वृक्षेषु च फलेषु च । उदके बहवश्चापि तत्र किं प्रतिभाति ते । सत्त्वैः सत्त्वानि जीवन्ति बहुधा द्विजसत्तम ! । प्राणिनोऽन्योन्यभक्षाश्च तत्र किं प्रतिभाति ते । चंक्रम्यमाणा जीवांश्च धरणीसंश्रितान् बहून् । पद्भ्यां घ्नन्ति नरा विप्र ! तत्र किं प्रतिभाति ते । उपविष्टाः शयानाश्च घ्नन्ति जीवाननेकशः । ज्ञानविज्ञानवन्तश्च तत्र किं प्रतिभाति ते । जीवैर्ग्रस्तमिदं सर्वमाकाशं पृथिवी तथा । अविज्ञानाच्च हिंसन्ति तत्र किं प्रतिभाति ते । अहिंसेति यदुक्तं हि पुरुषैर्विस्मितैः पुरा । के न हिंसन्ति । जीवान् वै लोकेऽस्मिन् द्विजसत्तम ! ।"भा० व०२०७अ०। अत्र जीवस्य हिंसा देहवियोजनम् ।

जीवक पु० जीवयति जीव+णिच्–ण्वुल् । १अष्टवर्गान्तर्गते १ओषधिभेदे "जीवकर्षभकौ ज्ञेयौ हिमाद्रिशिखरोद्भवौ । रसोनकन्दवत्कन्दौ निःसारौ सूक्ष्मपत्रकौ । जीवकः कूर्चकाकार ऋषभो वृषशृङ्गवत्" तदभावे विदारीमूलं प्रतिनिधितया देयमिति" । "जीवकर्षभकौ बल्यौ शीतौ शुक्लकफप्रदौ । मधुरौ पित्तदाहार्शःकार्श्यवातक्षयापहौ" भावप्र० २पीतसालवृक्षे ३क्षपणके च पु०। जीव–ण्वुल् । ४प्राणधारके त्रि० मेदि०। ५सेवके ६वृद्ध्याजीविनि त्रि० ७अहितुण्डिके पु० मेदि० ।

जीवकाद्यतैल न० चक्रदत्तोक्ते तैलभेदे । तच्च तैलं द्विविधं लघुबृहद्भेदात् यदाह तत्रैव "जीवकर्षभकौ द्राक्षासिता यष्टी बलोत्पलैः । तैलं नस्यं पयः पक्वं वातपित्तशिरोगदे" । लघु । "जीवकर्षभकौ द्राक्षा मधूकं मधुकं बला । नीलोत्पलं चन्दनञ्च विदारी शर्करा तथा । तैलप्रस्थं पचेदेभिः शनैः पयसि षड्गुणैः । जाङ्गलस्य तु मांसस्य तुलार्द्धस्य रसेन तु । सिद्धमेतद्भवेन्नस्यं तैलमर्द्धावशेषकम् । बाधिर्य्यं कर्णशूलञ्च तिमिरं गलशुण्ठिकाम् । वातिकं पैत्तिकञ्चैव शीर्षरोगं नियच्छति । दन्तचालं शिरःशूलमर्द्दितञ्चापकर्षति" बृहत् । चक्रद० ।

जीवघन पु० जीव एव घनो मूर्त्तिरस्य । हिरण्यगर्भे तस्य सर्वजीवसमष्टिरूपत्वात् तथात्वं यथाह प्रश्नोप०भा०। ओम् शब्दे २५६० पृ० तद्वाक्यम् दृश्यम् । "स एतस्माज्जीवघनात् परात् परम्"।

जीवजीव पुंस्त्री जीवञ्जीव+पृषो० । चकोरखगे शब्दर० स्त्रियां जातित्वात् ङीष् । स्वार्थे क । तत्रार्थे । "हृत्वा रक्तानि वासांसि जायते जीवजीवकः" मनुः ।

जीवञ्जीव पुंस्त्री जीवं जीवयति विषनाशकत्वात् जीव–बा० खच् । चकोरपक्षिणि अमरः स्त्रियां जातित्वात् ङीष् । "जीवञ्जीविकसङ्घाश्चाप्यनुगच्छन्ति पण्डितान्" भा० उ०